

SZIGETHY GÁBOR

Napló múltidőben

1956. február

kortársalgó

SZIGETHY GÁBOR (1942) Budapest

Február 12.

Művelt Nép: *Egy sikertelen értekezlet.* Elgondolkodtató írás: ugyan mi nem sikerült dolgozó népünk vezetőinek a szocializmus pártáhitattal és besúgókkal átítatott építése idején?

Összeültek az *elmúlt napokban* a budapesti és vidéki színházak igazgatói, hogy megvitassák a magyar színházak klasszikus bemutatóinak hároméves terveit. Sajnos az elvtársak nem vették komolyan a feladatot. A győri Kisfaludy Színház huszonnyolc bemutatót ígért a *klasszikus* tervében – az ottani elvtársak nyilván arra gondoltak, hogy az *effajta terv* úgylis csak írott malaszt marad. Objektív nehézségekre hivatkozva – például a Magyar Néphadsereg Színházának igazgatója elmondta, hogy nem képes hosszú távra tervezni, amíg nem tudja, lesz-e kamaraszínházuk, s ha igen, a belvárosban lesz-e, vagy a XIII. kerületben – nem terveztek, nem ígértek semmit.

A *helyesen* gondolkodó vezető elvtársak felismerték utólag, mi az igazi gond: „Színházaink igazgatói nem kaptak elegendő elvi irányítást ehhez a nagy feladathoz.”

Itt van a kutya elásva.

Hazánkban a szocializmus építésének boldogtalan évtizedeiben a színházigazgatók soha nem lehettek olyan okosak, mint a pártközpontban a dolgozó népet szolgáló vezető kommunista elvtársak, akik az egyetlen helyes, aznap érvényes, másnapig vitathatatlanul örök érvényű álláspont alapján a munkásosztály hatalmát – és az „elvi irányítást” – gyakorolták. Azt, hogy dolgozó népünknek hány és milyen klasszikus dráma színházi bemutatására van – fejlődése érdekében! – szüksége, azt az elvhű elvtársak a marxizmus, az egyetlen tudományos világnézet alapján csalhatatlan biztonsággal el tudták dönteni.

Múltidéző kedvemet felpiszkálta az ostoba írás. Igaz, a hároméves klasszikus-tervénél volt nagyobb ostobaság is abban az időben: „Somogyi Erzs, a Vidám Színház tagja a Kongresszus hetében szereptanulási versenyre hívta ki kartársait.” (Színház és Mozi, 1951. március 4.) Mindentől elrugaszkodott fantáziával sem tudom elképzelni: milyen lehetett a szereptanulási verseny.

Ha él még az a fafejű pártkatona, aki kitalálta és megszervezte, valószínűleg szemlesütve arra sem emlékszik, hogy valaha ott volt, amikor a „Fővárosi Operettszínház Sztanyiszlavszkij-köre munkaversenyre hívta ki a Belvárosi Színház Sztanyiszlavszkij-körét” (Színház és Mozi, 1949. december 9.).

Riadtan bolyongva tömeggyilkosok és hazáruólók által megnyomorított hazánk hatvan évvel ezelőtti múltjában ma számomra felfoghatatlan, amit a Színház és Moziban (1950. március 12.) olvasok: „A Fővárosi Operettszínház ruhatári brigádja munkaversenyben 2264 leszakadt ruhaakasztót varrt fel.”

A jelmeztárban minden ruha rongyos volt? Vagy a kommunisták a nézőtéri ruhatárban az összes kabátról leszaggatták az akasztót, hogy a szorgalmas dolgozóknak legyen mit szocialista munkaversenyben visszavarni? Kaptak a színházak vezetői főhatóságuktól „elegendő elvi irányítást” a ruhaakasztók leszaggatásához és visszavarrásához?

És miért éppen 1956 februárjában jutott eszébe valakinek a pártközpontban vagy a minisztériumban, hogy a színházaknak hároméves klasszikus-tervet kell készíteni?

E terv szükségességének hivatalos indoklása: „Így nem fordulhat elő az, hogy egyes szerzőket vagy műfajokat állandóan, szinte dömpingszerűen, másokat pedig alig vagy egyáltalán nem játszanak.”

Mi lehetett az igazi gondja az elvtársaknak? Szigorúan az évad bemutatóit, a világirodalom klasszikus szerzőinek műveit szemrevételezve feltűnő a műsor sokszínűsége. Az 1955–1956-os színházi évadban a magyar színházakban, Budapesten és vidéken bemutattak négy Shakespeare-, öt Molière-, öt Shaw- (köztük a *Warrenné mesterségét* három színházban is), három Csehov-darabot. Láthatta a közönség Goldoni két vígjátékát (igaz, a *Mirandolinát* négy színházban); Ben Jonson fergeteges komédiája, a *Volpone* két színházban került színpadra. Tekintélyes azon klasszikus szerzők névsora, akiknek egy vagy két darabját mutatták be ebben az évadban: Schiller, Victor Hugo, Rostand, Goethe, Gorkij, Beaumarchais, Mérimée, Machiavelli, Wilde, Gogol.

Lehet, hogy a pártközpontban épp ez a sokszínűség a gond?

A magyar és kortárs „haladó” szerzők esetében fordított a helyzet. 1956 februárjában már 1955 szeptembere óta nem látható a betiltást követően hosszú huzavona után engedélyezett és 1955 januárjában hatalmas sikerrel bemutatott Madách-mű, *Az ember tragédiája*.

Bródy Sándor színművét (*A tanítónő*) viszont három, Heltai Jenő bűbájos verses meséjét (*A néma levente*) hat színház tűzi műsorra az évadban, és mellette két, azóta okkal elfelejtett kortárs magyar dráma a listavezető: Sarkadi Imre *Szeptember* és Karinthy Ferenc *Ezer év* című színdarabja négy-nyolc színházban látható.

Számtalan kortárs magyar író művének előadása szórakoztatja (vagy untatja) Budapesten és vidéken a közönséget, olyan művek, amelyeket később soha nem jutott eszébe egyetlen színházigazgatónak sem előadni. (Sándor Kálmán *A senki városa* című színművét – bemutató a Nemzeti Színházban 1955. április 2-án – huszonnyolcszor, Fekete Gyula *Májusi felhők* című darabját – bemutató a Katona József Színházban 1956. április 28-án – mindössze hatszor unta a közönség.)

A legnagyobb színházi sikerek – megértem, ha ez nyugtalanította az elvtársakat! – a kortárs *nyugati* drámák bemutatói. García Lorca *Bernarda háza* (Katona József Színház, 1955. április 26.) nyolcvannyolc teltházat vonzott. Sartre *A főbelövendők klubja* (Katona József Színház, 1956. január 27.) október 23-ig ötvenegy alkalommal került színre; a további előadásokat elsodorta a történelmi vihar. Eduardo de Filippo fergeteges komédiája (*Vannak még kísértetek*, Madách Kamara, 1955. december 30.) évekig sikeres színházi előadás Budapesten és vidéken. Közönségdíjas Sartre *A tisztességtudó utcalány* című egyfelvonásos drámája, ebben az évadban öt színházban is bemutatották.

És közönségvonzó nagy siker – Párizsban éppúgy, mint a világ számos nagyvárosában – Marcel Pagnol *Topaze* című keserű vígjátéka (Magyar Néphadsereg Színháza, 1955. május 21.).

Jó lenne, ha... de sajnos nem emlékszem: 1956. február 12-én biztosan megvettem, és valószínűleg nem olvastam a Művelt Nép okostojás szerzőjének a hároméves klasszikus-terv sorsáért aggódó írását. Aznap este (II. em. balközép 1. sor 5. szék) Marcel Pagnol *Topaze* című darabjának remek előadását bámultam-élveztem a Magyar Néphadsereg Színházában.

Kamaszkoromban semmit nem tudtam a sikeres, világhírű francia íróról, később valamivel többet. Például, hogy a francia szó – *Topaze* – szülőhá-

zájában éppúgy közkeletű és használatos szó lett egy emberi magatartás jellemzésére, mint a tartuffe vagy magyar földön a háryjános.

1956. február 12-én este a színházban elbűvölten bámultam a pompás színjátékot, az izgalmas, remek színházat. Nem érdekelt, mert nem értettem a kapitalizmus és a korrupció „haladó” szellemű bírálatát; engem Bilicsi Tivadar fanyar hangsúlyai és csillogó monoklijja, Verebes Károly elegáns csokornyakkendője, cilindere (mellettem ülő nagymamától tudtam meg, mi fán terem ez a régi fejfedő), Komlós Juci virágokkal díszített kalapja, vörös róka keppje bűvölt el, és a díszlettervező Láng Rudolf fényűző párizsi budoárja... Látom ma is a kopott öltözetű Topaze tanár úr, azaz a szakállas-bajuszos Benkő Gyula csetlését-botlását a számára idegen környezetben az előadás elején, és magabiztos gesztusait a negyedik felvonásban – most már frissen borotválva, elegáns, divatos öltönyben –, amikor fölényes biztonsággal rúgja ki üzleti kapcsolataiból korábbi pártfogóját, a korrupció gyakorlásában tanítómesterét, s hódítja el annak elbűvölően romlott szeretőjét.

Egy másik, máshol létező furcsa és vonzó világról kaptam aznap este híradást. Azt éltem át a sötét nézőtéren: jó lenne olyan veszélyekkel teli, kiszámíthatatlan, de szabad világban élni, mint Topaze tanár úr Párizsban.

Nem csak én gondoltam így.

Február 19.

Rákosi Mátyás kedvenc költője volt Szüdi György, a munkásmozgalom régi harcosa. Ezen a napon a Művelt Népben közölt írói munkaterve *1956-ra: „Névtelen hőseink* címmel ír azokról a hősokról, akik ugyan nem sokat és nem nagyot tettek a munkásmozgalom viharos éveiben, de minden ténykedésükre szükség volt. Ebben az évben szándékozik befejezni a *Szülőföldem Budapestnek* folytatását. Ezekon kívül hozzákezd önéletrajzi regényének megírásához, melyben kalandos és hányatott életét dolgozza fel.”

Lehet, hogy Szüdi György megírta verseskötetének folytatását, az sem elképzelhetetlen, hogy élete hátralévő néhány évében (1964-ben halt meg) elkészült önéletrajzi regénye, és talán a munkásmozgalom nem jelentős alakjairól írt méltató versei is – ha igen: mindez kéziratban, gépiratban maradt. Lehet, hogy derék, jó szándékú, becsületes ember volt a kétszeres József Attila-díjas (1951, 1964), betonbiztos hitű kommunista elvtárs... de reménytelenül tehetségtelen költő.

Négy ízelítő sor 1955-ben megjelent verseskötetéből:

*Bölcsőm körül – édesanyám mesélte –
őrködött a Wolfner bőrgyár kéménye:
azért dudált minden reggel jókorán,
hogy friss tejjel szoptathasson meg anyám.*

Ezt a négy sort a kortárs-elvtárs kritikus elismerésre méltónak ítéli, mondván: a költőnek sikerült „megtalálnia a külső és belső világ összeolvasztásának hangját... lírai vallomás ez, de igen nagy jelenítő erővel” (Csillag, 1956. június).

Az elismerő pártos dicséretet szigorú pártos kritika követi: a kritikus szerint Szüdi Györgynek nem sikerült „annak a fordulatnak az ábrázolása, melyben a költő találkozott a párttal”.

*Estéknént egy Bakács-téri pincében
mehúzódottam a sarokban szerényen –
Molnár elvtárs a sarokban rámtalált,
s a pincében édesanyám lett a Párt.*

E négy sor és a második – elvtárs az elvtársnak!
– József Attila-díj tanúsítja: a klapanciagyártó munkásmozgalmárnak csak pártjával sikerült találkoznia, a lírai költészet műzsájával, Euterpével soha. Béke poraira!

Február 23.

Romeo és Júlia a Madách Színházban. Megőrzött színházjegyeim tanúsága szerint (Földszint, bal 7. sor 13. és 14. szék, a jegy ára tizenhét forint) nem egyedül voltam. Jó lenne tudni, ki ült mellettem. Akkoriban minden héten egy-két estét színházban töltöttem, mindenre kíváncsi voltam, bár azt nem tudtam, hogy egész életemet a színház körül, gyakorta a színházban fogom eltölteni.

Darvas Ivánra emlékszem mint Mercutio, a Mab-monológ végén látványosan, hosszan szájon csókolta az egyik statisztalányt, aztán Ujlaky Lászlóval (később jártam balatoni vitorlásán, nekem Laci bácsi volt) fent ültek a Capulet-ház művirágokkal befuttatott kerítésének tetején, és Romeót keresve kurjongattak. Kamasz voltam: szerelem nélkül szerelemre éhes. Azon a tavaszon még kétszer láttam az előadást, harmadik alkalommal – erre határozottan emlékszem – június 26-án. A fiók mélyén lapuló műsorújságban – akkor? később? – ceruzával aláhúztam: 225. előadás.

Aztán eltelt sok év, már két évtizede egyetemen tanítottam, magyar színháztörténetet is. Feladatult adtam a hallgatóknak: válasszanak ki egy múlt idejű színházi előadást, és minden fellelhető

dokumentumot – kritikát, fotót, hangfelvételt, szövegkönyvet, sűgőpéldányt stb. – kutassanak fel, gyűjtsenek egybe, elemezzék, értelmezzék, értékeljék a *nem látott* előadást. Az egyik hallgató a Madách Színházban 1953. május 18-án bemutatott Shakespeare-előadást választotta. Lelkiismeretes és szorgalmas volt, a Széchényi Könyvtárban két hónapon keresztül olvasta, tanulmányozta, jegyzetelte a régi újságokat, színlapokat, visszaemlékezéseket. Pontos adatokkal dokumentálta, hogy a bemutatón Romeót Ladányi Ferenc játszotta, a szerepet később – Ladányi Ferenc időközben a Magyar Néphadsereg Színháza igazgatója lett – átvette a Nemzeti Színházból a Madách Színházba „áthelyezett” Gábor Miklós, és harmadik Romeóként Darvas Iván is színpadra lépett.

Társai szájatva hallgatták az ifjú hölgy terjedelmes „értekezését”. Ilyenkor boldog a tanár, és egyetlen dolga: megdicsérni a felkészült, szorgalmas, tehetséges tanítványt.

– Ha már ilyen rendkívüli alapossággal összegyűjtötte, okosan értékelte az előadásra vonatkozó adatokat, érdemes lenne dolgozatában megemlítenie, hogy a Tybaltot játszó Bárdy György 1956 márciusában néhány alkalommal – ma már ki tudja, milyen okból (mondtam jó két évtizeddel ezelőtt) – eljátszotta Romeót.

Tanítványom elsápadt, levegőt nem tudott venni, hang nem jött ki a torkán. Szeme megtelt könyvel, és alig hallhatóan dadogta:

– Ezt honnan tetszik tudni, tanár úr?

Villámcsapás: megértettem, miért sápadt el, miért telt meg könnyel tanítványom szeme. Találkozott a lehetetlennel. Egész nyáron ült a könyvtárban, elolvasott rengeteg újságot, könyvet, fényképeket nézegetett, járt a Magyar Rádió hangarchívumban, a Madách Színház irattárában, és a tanár úr – aki csak most tudta meg, hogy ő a Madách Színház 1953-as előadásáról írta szeminaryumi dolgozatát – azonnal, kapásból kiegészíti írásművét egy hiányzó fontos adattal, amelyet ő két hónapi bűvárkodása során nem vett észre.

– Ezt honnan tetszik tudni, tanár úr? – ismételte meg kérdését, és nézett rám szomorúan a leányzó.

– Tudja – igyekeztem kedvesen mosolyogni, ahogy gyötrelmes színházi próbákon mondják, „kikönnyíteni” a pillanat feszültségét –, véletlenül láttam azt az előadást 1956 márciusában.

Abban a pillanatban döbbsentem rá: megöregedtem. Az életem múlt idő.